

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ
Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ**

Ведомстволор аралык диссертациялык кеңеш Д.08.18.571

Кол жазма укугунда
УДК. 332.0122 (575.2)

Аташова Айзада Курманбаевна

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АЙМАКТАРЫН СОЦИАЛДЫК-
ДЕМОГРАФИЯЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮНҮН СТАТИСТИКАЛЫК АНАЛИЗИ:
ӨБӨЛГӨЛӨРДҮН ЖАНА ДЕТЕРМИНАНТТАРДЫН ГЕНЕЗИСИ**

Адистиги 08.00.12 – Бухгалтердик эсеп, статистика

Экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган авторефераты

Илимий жетекчиси:
э.и.д., профессор Саякбаева А. А.

Бишкек - 2018

Диссертациялык иш Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин “Финансы” кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи: экономика илимдеринин доктору, профессор
Саякбаева Айганыш Апышевна

Расмий оппоненттер: **Нуралиева Чолпон Аскарровна,**
экономика илимдеринин доктору, доцент
Б.Н.Ельцин атындагы КРСУнун
“Бухгалтердик эсепке алуу, анализ жана аудит” кафедрасы

Ермекбаева Гульжан Амангельдиевна,
экономика илимдеринин кандидаты
МАУПФиБ “Бухгалтердик эсепке алуу, анализ жана аудит” кафедрасы
Жетектөөчү уюм: **Н.Исанов** атындагы КМКТАУ
“Бухгалтердик эсепке алуу, анализ жана аудит” кафедрасы, дареги: 720020, Бишкек ш., Малдыбаев көч 34 Б. эл. почта: **kgusta_web@mail.ru**

Коргоо 2018-жылдын “29” октябрында саат 16.00дө Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине жана Б.Н.Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетине караштуу экономика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертацияларды коргоо боюнча Д.08.18.571 ведомстволор аралык диссертациялык кеңеште Бишкек шаары, Жибек Жолу проспекти 394 дарегинде өтөт.

Диссертация менен Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин китепканасынан: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары, Жибек Жолу проспекти 394 дареги боюнча жана Б.Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин китепканасынан: 720000, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев көч 44 дареги боюнча, ДК сайтынын дареги: www.dissovetecon.kg танышууга болот.

Автореферат «__» _____ 201__ -ж. таркатылды.

Ведомстволор аралык Д.08.18.571 диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы

э.и.к. , доцент

М.А.Дженалиева

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу. Ар бир мамлекетте аймактарды социалдык-демографиялык өнүктүрүү коомдук көрүнүштүн жана процесстин өз ара аракеттенүүсүнүн натыйжасында калыптанат. Ошондуктан аймактык деңгээлде социалдык-демографиялык жагдайды өнүктүрүүгө статистикалык анализ кылуу чоң илимий жана практикалык кызыгууну жаратат.

Кыргыз Республикасынын көз карандысыздыгынын жылдарында өлкөдө социалдык-демографиялык жагымсыз жагдай жаралды. Жашоочулардын туруктуу миграциялык агымы байкалып жатат. Коомдук өндүрүштөгү пайда болгон тең салмаксыздыкты жоюу үчүн социалдык-демографиялык жагдайды оңдоого багытталган, ар тараптуу статистикалык изилдөөлөрдүн жыйынтыгына таянуу менен иштелип чыккан комплекстүү максаттуу программаны ишке ашыруу талап кылынууда. Аймактарда социалдык жана демографиялык процессти анализ кылуу мамлекеттик жана жергиликтүү башкарууда гана эмес, өндүрүштүн ар түрдүү тармактарын жана социалдык чөйрөнү өнүктүрүүгө акча каражатын инвестициялоо менен алектенгендер үчүн да практикалык мааниси зор. Бирок, муну менен бирге азыркы учурда социалдык-демографиялык жагдайды статистикалык анализ кылуунун бардык маселелери илимий изилдөөнүн тиешелүү деңгээлине жете элек.

Бул жагынан алганда, жогоруда келтирилген аргументтер, биздин оюбузча, калыптануу шартындагы статистикалык анализ, аймактык деңгээлде социалдык жана демографиялык процессти трансформациялоонун темпи жана натыйжасы актуалдуу жана маанилүү практикалык мүнөзгө ээ экендигин күбөлөндүрөт.

Теманын ири илимий программалар, илимий мекемелерде жүргүзүлгөн негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы.

Диссертациялык изилдөөнүн темасы Кыргыз Республикасынын огорку Кеңешинин 2017-жылдын 25-августунда №1836-V токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-2023-жылдары Кыргыз Республикасын программасы, ошондой эле, Ж.Баласагын атындагы КУУнун экономика факультетинин “Кыргыз Республикасынын экономикасын модернизациялоо” комплекстүү темадагы илимий изилдөөсү менен байланышта.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн максаты Кыргыз Республикасынын аймактарынын социалдык-демографиялык өнүгүүсүнө статистикалык анализ жүргүзүү менен жыйынтыкталат.

Коюлган максатка ылайык илимий иште **төмөнкүдөй милдеттер** аныкталды жана чечилди:

- аймактарды өнүктүрүүнүн статистикалык анализин теориялык жана методикалык аспектиде изилдөө;
- аймактарды социалдык-демографиялык өнүктүрүүнүн көрсөткүчүнүн системасын изилдөө;

- аймактарда социалдык-демографиялык өнүктүрүүнүн статистикалык анализин жүргүзүү;
- салыштырма анализ кылуу жана ири сандагы көрсөткүчтү колдонуу менен аймактык шайкешсиздикти аныктоо методун колдонуу;
- калктын сандык динамикасынын фактордук моделин түзүү;
- калктын жашоо деңгээлин жогорулатууга багытталган негизги багыттар каралды.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы төмөнкүлөрдөн турат:

- Кыргыз Республикасынын калкынын жашоо деңгээлин жогорулатуу боюнча багыттар теориялык жактан далилденди;
- аймактарды социалдык-демографиялык өнүктүрүүнү шарттоочу факторлор жана көрсөткүчтөр аныкталды;
- аймактык жана социалдык дифференциациялоону күчтөндүрүүчү тенденциялар көрсөтүлдү;
- социалдык-демографиялык параметрлердин “түздөн-түз” жана “кайтарым” мамилелерин аныктаган, аймактардын абалына салыштырмалуу баа берүүнүн методикасы сунушталды. Бул методика аймактык ар түрдүүлүктү жоюу максатында аймактарды социалдык-демографиялык өнүктүрүүнүн артыкчылыктарын жана кемчиликтерин аныктоо мүмкүнчүлүгүн берет.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык баалуулугу төмөнкүлөр менен жыйынтыкталат:

- аймактарды өнүктүрүүдө социалдык-экономикалык саясатты калыптандырууда алынган жыйынтыктарды жана практикалык сунуштарды колдонуу мүмкүнчүлүгү;
- Кыргыз Республикасынын административдик-аймактык бөлүнүшүнө карай аймактарды социалдык-демографиялык өнүктүрүүнү баалоодо сунушталган мамилелер апробацияланды;
- өнүктүрүүнүн тармактык жана территориялык артыкчылыктуу багыттарын аныктоодо колдонулушу.

Изилдөөдөн алынган натыйжанын экономикалык баалуулугу. Диссертациялык иштин автору тарабынан сунушталган жыйынтыктар жана сунуштар Кыргыз Республикасынын аймактарын социалдык-демографиялык өнүктүрүүнү оптимизациялоодо жана механизмдерин модернизациялоодо колдонулушу мүмкүн.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

- Кыргыз Республикасын социалдык-демографиялык өнүктүрүү теориялык-методологиялык аспектиде системалаштырылды;
- аймактарды өнүктүрүүнүн демографиялык жана социалдык-экономикалык факторлору тастыкталды;
- калктын өндүрүшү теория-методологиялык аспектиде изилденди;
- Кыргыз Республикасын жана анын аймактарын социалдык-демографиялык өнүктүрүү диагностикасы жүргүзүлдү;

- иште коюлган, иштелип чыккан сунуштардагы маселелердин диагностикасынын ж.б. негизинде анализделип жаткан аймактарда социалдык-демографиялык божомолдор жүргүзүлдү.

Издөнүүчүнүн жеке салымы аймактарды социалдык-демографиялык өнүктүрүүгө статистикалык анализ кылууну теория-методологиялык жана практикалык аспектиде аныктагандыгы менен бекемделет. Сунуш-пикирлер жана диагностика аймактарды социалдык-демографиялык өнүктүрүүнүн божомолу үчүн негиз катары кызмат кылат. Диссертациялык изилдөөнүн материалдары ЖОЖдо окуу-методикалык курал катары окуу процессинде окутуучулар, аспиранттар жана студенттер тарабынан колдонулушу мүмкүн. Сунушталган методика өлкөнүн социалдык-экономикалык абалына анализ жүргүзүүдө аспиранттардын илимий-изилдөө ишинде пайдаланылышы мүмкүн.

Диссертациянын натыйжасын апробациялоо. Диссертациялык иштин негизги жоболору, анын прикладдык натыйжалары диссертанттын тезистерин, макалалары жана баяндамалары төмөндөгү эл аралык жана улуттук илимий-практикалык конференцияларда, ошондой эле, 2011-2017-ж. Бишкек, Алма-Ата, Астана шаарларында өткөн эл аралык форумдарда апробацияланды:

- Ж.Баласагын атындагы КУУда “Азыркы экономиканын көйгөйлөрү: глобалдык, улуттук жана аймактык контекст” эл аралык илимий-практикалык конференция. – Бишкек, Ж.Баласагын атындагы КУУ, 2012-ж.;
- Ж.Баласагын атындагы КУУда “Экономика, финансы жана айыл чарбаны башкаруу тууралуу актуалдуу көйгөйлөр” эл аралык илимий-практикалык конференция. – Бишкек, Ж.Баласагын атындагы КУУ, 2013-ж.;
- Ж.Баласагын атындагы КУУда “Экономика илими: кечээ, бүгүн, эртең” эл аралык илимий-практикалык конференция. – Бишкек, Ж.Баласагын атындагы КУУ, 2014-ж.;
- “Казакстандын инновациялык экономикасы: ааламдашуу шартында туруктуу өнүгүү” эл аралык илимий-практикалык конференция. – Астана: ЕНУ им. Л.Н.Гумилев, 2014
- “Ааламдашуу шартындагы Кыргызстандын экономикасын туруктуу өнүктүрүү” эл аралык илимий-практикалык конференция. – Бишкек, Ж.Баласагын атындагы КУУ, 2015
- “Борбордук Азия өлкөлөрүндө эсепке алуу жана аудит системаларын интеграциялоо жана координациялоонун заманбап проблемалары” эл аралык илимий-практикалык конференция – Бишкек, Б.Ельцин атын. КРСУ, 2017
- “Теория жана практикада илимдин жыйынтыктары” Евразиялык илимий бирикменин эл аралык илимий-практикалык конференция. – М., 2017.

Публикациялардын диссертациянын натыйжасына толук чагылдырылышы. Диссертациянын темасы боюнча Кыргыз Республикасында жана Казакстан Республикасында жалпы 4,0 б.т. көлөмүндө 13 илимий макала, анын ичинде чет өлкөдө ИЦРИге 2 макала жарыяланган.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш шарттуу белгилерден жана кыскартуулардын тизмеси, киришүү, үч бөлүм, 8 параграф, корутунду, колдонулган адабияттардын тизмеси, 25 таблица жана 21 сүрөттөн, 174 беттен турат.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу, анын изилдөө даражасы чагылдырылды, максаты жана милдеттери түзүлдү, натыйжалар айкындалды: анын жаңылыгы, теориялык жана практикалык баалуулугу аныкталды.

Биринчи бөлүм “Аймактарды социалдык-демографиялык өнүктүрүүнү статистикалык изилдөөнүн теория-методологиялык негизи” деп аталып, аймактарды өнүктүрүүнүн социалдык-демографиялык статистикалык анализин, аймактарды социалдык-демографиялык өнүктүрүү көрсөткүчүнүн системасы жана аймактарды социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн дүйнөлүк тажрыйбасынын маселелери теориялык жана методикалык аспектиде каралат.

Азыркы этапта Кыргыз Республикасын социалдык-экономикалык өнүктүрүүдө маанилүү ролду бардык улуттук экономиканын институционалдык, технологиялык, уюштуруу модернизациясынын негизи катары кызмат кылган аймактар ээлейт. Аймактар технологиялык, уюштуруу жана социалдык жаңы кирүүлөрдү мультипликативдик жайылтууда дараметке ээ, ал эми жүрүп жаткан өзгөрүүлөрдүн динамикасы ар түрдүү жана ар тараптуу социалдык-саясий, уюштуруу-экономикалык, табигый-экологиялык жана институционалдык-уюктук маанидеги көрүнүштөрдүн өз ара аракеттенүү процессин үзгүлтүксүз чагылдырат. Аймактардын социалдык-экономикалык динамикасынын көрсөткүчү белгилүү деңгээлде тигил же бул өлкөнүн өнүгүү деңгээлинин өсүүсүн жана өзгөрүүсүн мүнөздөйт.

Социалдык-демографиялык дифференциация өбөлгөлөрдү жана факторлорду камтыган татаал мазмунга ээ жана экономикалык теорияда жетиштүү каралган эмес.

Өбөлгөлөр адегенде аймактардын бирдей эместигин аныктаган шарт катары каралат, ошондуктан, аларды эки топко бөлүүгө болот:

- коомдон көз карандысыз табигый, б.а. жаратылыш-аймактык;
- цивилизациялык, б.а. коомго шартталган.

Табигый өбөлгөлөр өз кезегинде, төмөнкүдөй топту камтыйт: территориялык, климаттык, ресурстук, экологиялык. Цивилизациялык өбөлгөлөр да бир нече топко бөлүнөт: улуттук, саясий, экономикалык, илимий-техникалык, институционалдык, маданий, социалдык.

Ири аймактардагы социалдык-демографиялык дифференциация көпчүлүк учурда детерминант – болуп жаткан жагдайда, социалдык-

экономикалык өнүктүрүүнүн бир калыптуулук процессин жаратуучу жана шарттоочу конкреттүү жана негизги фактор.

Муну менен бирге аймактардагы детерминанттар – бул базалык экономикалык дарамет, аймактардын геожайгашуусу жана анын мүмкүнчүлүктөрү гана эмес, ошондой эле, институционалдык ченемдердин жана эрежелердин таасирин жөнгө салууда, ресурстар жана баалар, байгерлик жана мүмкүнчүлүк кыймылдары аркылуу ишке ашуучу, сатып алуучулар менен сатуучулар, өндүрүүчүлөр менен керектөөчүлөрдүн өз ара аракеттенүүсүндө экономикалык мамиленин көп катмарлуу чөйрөсү экендигин белгилөө зарыл.

Бир катар окумуштуулар социалдык-экономикалык дифференциациянын детерминанты катары өндүрүштүн факторлорун артыкчылыктуу карашат. Биздин оюбузча, өндүрүш аймактык түзүлүштүн абалын аныктаган маанилүү тармактардын бири болуп саналат, бирок, аны аймактарды өнүктүрүүнүн башка тармактарынан жана факторлорунан бөлүп обочолонтуп кароо мүмкүн эмес.

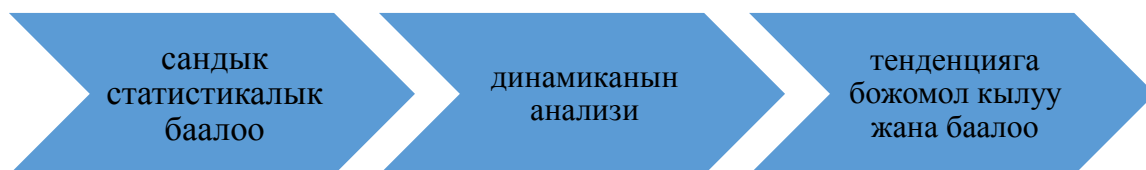
Дүйнөлүк экономиканын трансформациялык процесс шартында аймактык өнүктүрүүнүн себептеринин жана факторлорунун катарында мамлекеттин экономикасынын ролун өзгөртүүгө, аймактарды башкарууну түзүү системасына, макро экономикалык түзүмдүк жылышууга, бюджет аралык мамилеге жана калкты өнүктүрүүгө таандык жалпы рыноктук өзгөрүү дагы каралат. СССР кулагандан кийин жана ааламдашуу заманы бизге аталган өзгөрүүлөрдү алып келди, Кыргыз Республикасынын экономикалык мейкиндиги өзүнүн формалдуу белгилери менен дүйнөлүк рынок экономикасынын абалына толук жооп берип калды. Бирок ошону менен бирге аймактарда радикалдуу поляризация жана асимметрия менен чектешкен (дүйнөнүн өнүккөн өлкөлөрүндө кездешпеген) бүгүнкү күнгө чейин арылууга мүмкүн болбогон, күчтүү социалдык-экономикалык дифференциация пайда болду.

Бул рыноктук механизм кирешенин максималдуу жетишкендигине багытталгандыгы жана экономикалык бакубаттуулуктан көз карандысыз, бүгүнкү күндө дүйнөнүн бардык өлкөлөрүндө актуалдуу болгон, калкты позитивдүү өндүрүүнү жана демографиялык өнүктүрүүнү камсыз кылууга кыйынчылык жараткан өндүрүштүк эмес колдоо катары инфраструктуралар, фундаменталдык илимдерди өнүктүрүү, маданият, билим берүү, саламаттыкты сактоо, сырткы чөйрөнүү коргоо ж.б. мындай социалдык-экономикалык милдеттерди чечүүгө толук түрдө жөндөмдүү эместиги менен шартталат.

Бул кандайдыр бир деңгээлде рынок механизми максималдуу кирешеге жетишүүгө багытталгандыгы жана мамлекеттин социалдык-экономикалык милдеттерди анын ичинде калкты позитивдүү камсыз кылууга жана демо өнүктүрүүгө кыйынчылык туудурган өндүрүштүк эмес инфраструктураларды, фундаменталдык илимдерди, маданиятты, билим

берүүнү, саламаттыкты сактоону, тышкы чөйрөнү коргоо ж.б. толугу менен чечүүгө жөндөмсүз экендиги менен шартталат.

Демографиялык абалдын мүнөздөмөсү үч топтун элементин камтыйт: калктын курактык-жыныстык түзүлүшүнө жана анын өндүрүштүк параметрлерине карай статистикалык сандык баа берүү; калктын санына жана түзүлүшүнө калыптанган демографиялык процесстин динамикасына анализ кылуу; тенденцияга божомол жүргүзүү жана демографиянын натыйжасын баалоо (1-сүрөт). Бул топтордун ар биринин элементтери тиешелүү системанын көрсөткүчтөрүн сүрөттөйт.

1-сүр. – Өлкөнүн демографиялык абалынын мүнөздөмөсүнүн элементтери
[Булак: Рыбаковский Л.Л. Тажрыйбалык демография //rybakovsky.ru]

Экинчи глава **“Кыргыз Республикасынын аймактарын социалдык-демографиялык өнүктүрүү өбөлгөлөрүнүн жана детерминанттардын диагностикасы”** деп аталып, аймактарды өнүктүрүүнүн статистикалык изилдөөлөрү үч түзүлүш боюнча жүргүзүлдү: социалдык, экономикалык жана демографиялык.

Калктын жашоо деңгээлин жакшыртуу – маанилүү социалдык категориянын бири экендигин констатациялоо зарыл. Калктын жашоо деңгээли дегенде калктын керектүү материалдык байгерчилиги жана кызмат көрсөтүүлөр менен камсыз болушу, аталган байгерчилик менен кызмат көрсөтүүгө болгон рационалдуу (акыл-эстүү) керектөөлөрдү колдонуунун факт түрүндөгү деңгээли жана ырахаттануу даражасы менен түшүндүрүлөт.

Кыргыз Республикасынын аймактарын социалдык өнүктүрүүнүн анализи төмөнкүдөй параметрлер менен жүргүзүлөт:

- көлөмү, курамы менен негизги багыттарын жана аларды колдонууну мүнөздөгөн калктын акчалай кирешеси;
- калктын акчалай кирешесин бөлүштүрүүнү дифференциациялоо (анын ичинде төмөнкү кирешедегі чөйрөнү бөлүштүрүү);
- калктын медициналык кадрлар менен камсыздуулугу, 1000 адамга;
- калктын бир жашоочуга орточо m^2 эсебинде турак жай менен камсыз болушу.

Кыргыз Республикасынын калкынын акчалай кирешеси аймактардагы калктын кирешесинин бирдей эместигин чагылдырат (2.1-табл.). Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматы боюнча көрүнүп тургандай, акыркы беш жылдын ичинде өлкө боюнча бүтүндөй

калктын жан башына бөлүнгөн орточо акчалай кирешеси 1,32 эсеге көбөйгөн.

2.1-таблица – Кыргыз Республикасынын калкынын жан башына бөлүнгөн орточо акчалай кирешесинин динамикасы, сом

	2012	2013	2014	2015	2016	2016 к 2012, %
Кыргыз Республикасы	3215,80	3336,29	3957,54	4074,54	4257,99	132,4
Баткен облусу	3130,79	3200,04	3655,20	3693,57	3793,97	121,1
Жалал-Абад облусу	2543,44	2795,17	3264,16	3322,01	3534,77	138,0
Ысык-Көл облусу	3130,03	2850,20	4115,04	4041,64	4517,06	144,3
Нарын облусу	2994,38	3073,56	3339,73	3308,81	3645,54	121,7
Ош облусу	3218,91	3032,78	3899,74	4199,18	4107,82	127,6
Талас облусу	2992,54	3617,26	4200,38	3597,14	3770,23	125,0
Чүй облусу	3708,51	3424,38	4269,22	4449,30	4838,37	130,5
Бишкек ш.	3771,53	4646,00	4821,36	5127,26	5331,66	141,4
Ош ш.	-	3236,28	3772,98	3711,50	3787,58	-

Булак: КР УСК маалыматы боюнча автор тарабынан түзүлдү [120. – 10-б.]

Маалыматта көрүнүп тургандай калктын акчалай кирешесинин көбүрөөк өсүшү Бишкек ш., Жалал-Абад жана Ысык-Көл облусунда – 1,4 эсеге жакын жүргүзүлгөн. Тактап айтканда, бул аймактарда жан башына бөлүнгөн орточо республикалык кирешеден жогору болгон. Ушул эле учурда Ош ш., Нарын жана Баткен облусунда жан башына бөлүнгөн акчалай киреше – орточо республикалык деңгээлден 1,2 эсе төмөн болуп саналат. Эң көп киреше 2016-жылы Бишкек ш. – 5331,66 сом жана азыраак – Жалал-Абад облусунда 3534,77 сом белгиленген.

Республика жана аймактар боюнча жан башына бөлүнгөн кирешенин жана жан багуу минимумунун көлөмүн салыштыруу менен төмөнкүдөй картинаны көрө алабыз. Ошентип, бүтүндөй республика боюнча жан башына бөлүнгөн киреше жан багуу минимумунун 89% гана жаба алат. Муну менен бирге бул карым-катнаш 2014-жылы 74%дан 2016-жылы 89%га чейин жогорулаган. Калктын социалдык жашоосу азыраак жакшырганы менен мүнөздөлөт. Ошол эле мезгилде Бишкек ш., Чүй жана Ысык-Көл облустарында калктын жан башына бөлүнгөн киреше төмөнкү жашоо деңгээлиндеги керектөөлөрдү жаба алат.

Социалдык-экономикалык реформалар социалдык түзүлүштү түп-тамырынан бери өзгөрүүгө жана Кыргыз Республикасынын калкынын жана коомдун катмарларынын жашоо деңгээлинин дароо төмөндөөсүнө алып келди (2.2-табл).

2.2-таблица – Кыргыз Республикасынын калкынын кирешесинин жана жакырчылыктын өзгөрүү динамикасы

Көрсөткүчтөр	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016-ж. % 2010-ж.
Калктын жан башына бөлүнгөн акчалай кирешеси (сом менен)	2494,4	2936,4	3215,8	3336,3	3957,5	4074,5	4258,0	170,7
Жакырчылыктын коэффициент и %	33,7	36,8	38,0	37,0	30,6	32,1	25,4	75,4
Джинкоэффициенти (кирешеси боюнча)	0,371	0,382	0,420	0,456	0,429	0,408	0,406	109,4
Жакырчылыктын тереңдиги 6% (2000-жылдан – керектөө боюнча)	7,5	7,5	7,7	7,0	5,4	5,9	4,1	5,5
Сом менен төмөнкү айлык акы (жылдын башында)	500	690	760	840	900	970	1060	212,0
Комиссиялык төлөөлөрдү эсепке алуу менен орточо бир айлык пенсиянын көлөмү (сом менен)	2886,0	3853	4224,0	4502,6	4210,4	4895,8	5235,4	181,4
анын ичинде:								
курагы боюнча	3044,8	4062,3	4532,7	4815,5	4942,2	5052,1	5398,5	177,3

(сомменен)								
Эмгектен жабырланып , кесиптик же жалпы оорудан майыштыгы боюнча (сом менен)	2202,7	3057,6	378,5	3515,4	3639,8	3539,5	3836,5	174,2
Багар-көрөрү жок (сом менен)	1286,2	1204,1	1923,5	2060,6	3213,7	3113,3	3246,9	252,4

Булак: КР УСК маалыматы боюнча автор тарабынан түзүлдү [121. - 4-б.]

Кыргызстандын аймактарын өнүктүрүү узак мезгилдин ичинде текши жүргүзүлбөй келет. Аймактарды өнүктүрүүнүн темпи менен сапаты айырмалуу, калктын финансылык кызмат көрсөтүүгө жеткиликтүүлүгү бирдей эмес, борбор, облустук шаарлар, райондор жана айылдарды ортосунда инновациялык ажырым тереңдеп барат.

Аймактарды өнүктүрүүдөгү пайда болгон теңдемсиз абал калктын саны боюнча өзгөчө кесилишкен жашоо орундарында байкалат. Көбүрөөк сандагы калк 2 топтогу аймакта жашашат, территориясынын аянты боюнча бардык аймактардын ичинен экинчи орунду гана ээлейт жана өлкөнүн калкынын 54,5% жашайт.

Территориялардын көлөмүндөгү пайда болгон чоң айырма, биринчи кезекте аймактарды башкарууда, өзгөчө жетиштүү чоң территория жана алсыз инфраструктура таасирин тийгизет. Рынок шартында кеңири мааниде өндүрүштү, социалдык жана экономикалык инфраструктураны өнүктүрүү дегенди түшүндүргөн инфраструктураны өнүктүрүү фактору (транспорттук, финансылык инвестициялар, материалдык-техникалык камсыз кылуу, калкка кызмат көрсөтүү жана башка чөйрөнү инфраструктуралар) аймактарды жана өлкөнү өнүктүрүүдө маанилүү ролду ойнойт (2.3-табл).

2.3-таблица – Кыргыз Республикасынын аймактык экономикасынын түзүлүшү, %

Регионы	Айыл чарба		Өнөр жай		Кызмат көрсөтүү жана соода чөйрөсү	
	2005г.	2015г.	2005г	2015г	2005г.	2015г.
Кыргыз Республикасы	28,7	14,0	16,4	15,3	32,0	50,3
Баткен облусу	46,9	33,2	7,6	11,1	22,2	26,4

Жалал-Абад облусу	35,8	31,6	26,5	12,5	23,0	35,5
Ысык-Көл облусу	28,0	18,0	52,2	34,1	12,4	23,6
Нарын облусу	53,7	40,5	10,2	5,2	11,6	18,8
Ош облусу	56,3	38,9	4,7	2,9	15,2	28,5
Талас облусу	68,9	56,7	6,0	4,7	10,7	20,6
Чүй облусу	47,5	18,7	12,9	36,6	27,3	30,1

Булак: УСК маалыматы боюнча автор тарабынан түзүлдү [124. – 46-б.]

СССР кулагандан кийин КР демографиялык абалы өлкөнүн социалдык-экономикалык байгерчилигинин негизги көрсөткүчү болгон калктын миграциялык агымынын дароо жогорулашы, калктын айрыкча энелердин жана балдардын өлүм-житимдин көбөйүшү, ошондой эле, калктын саныны өсүшүнүн төмөндөшү менен мүнөздөлөт ж.б. Анализ кылынган (2010-2016-жж.) калктын өсүшүнүн динамикасы бир аз жакшырган (2.4-табл.) ошондой болсо дагы өлүм-житим, миграция, ажырашуу ж.б. проблемалары бар.

2.4-таблица –Кыргыз Республикасын 2010-2016-жылдары туруктуу калктын санынын өзгөрүү динамикасы, жыл башында (миң адам)

Жылдар	Калк, бардыгы, миң адам	Жыл ичинде өзгөрүүчү, миң адам					
		Жалпы өсүү	Төрөлгөндөр	Каза болгондор	Табигый өсүү	Миграциялык агым (-)	Бир жыл үчүн жалпы өсүү, %
2010	5418,3	59,3	146,1	36,2	109,9	-52,7	1,1
2011	5477,6	74,3	149,6	35,9	113,7	-41,1	1,4
2012	5551,9	111,2	154,9	36,2	118,7	-9,8	2,0
2013	5663,1	113,5	155,5	34,9	120,7	-8,4	2,0
2014	5776,6	118,5	161,8	35,6	126,3	-8,1	2,1
2015	5895,1	124,4	163,4	34,8	128,6	-4,2	2,1
2016	6019,5	120,7	158,1	33,5	124,6	-3,9	2,0

Булак: КР Улуттук статкомдун маалыматы боюнча автор тарабынан түзүлдү [113.- 18-б.]

Үчүнчү бөлүм **“Кыргыз Республикасынын аймактарын социалдык-демографиялык өнүктүрүүнүн негизги багыттары жана божомолдору”** деп аталып, аймактарды өнүктүрүүнүн концептуалдуу негиздери каралат жана Кыргызстандын аймактарын социалдык-демографиялык өнүктүрүүнүн негизги көрсөткүчүнүн өзгөрүү динамикасынын божомолу берилет.

Аймактарды башкаруу стратегиясына концептуалдуу мамиле кылуу

социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн альтернативдүүлүгүнүн варианттарын, ошондой эле, сценарийди салыштыруу жана натыйжалуураагын тандап алуу максатында мүмкүн болгон натыйжаларын аныктайт.

Аймактарды өнүктүрүүнүн сценарийлик үлгүсүн иштеп чыгууда баарыдан мурда көрсөтүлгөн үч сценарийге, инерциялык, энерго-чийки затынын жана инновациялык сценарийге же “2025-жылга чейин Кыргыз Республикасын көп мөнөттүү социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн концепциясына” багыттап түзүү ыңгайлуу.

Божомолдоо үчүн таблицада келтирилген маалыматтар Улуттук статистикалык комитетинен алынды (3.1-табл.).

3.1-Таблица – 2005-2016-жылдары Кыргыз Республикасынын Ысык-Көл, Талас облустарында калктын санынын өзгөрүү динамикасы (миң адамга)

№	жылдар	Экономикалык активдүү калк (миң адамга)			Калктын жумуштуулугу (миң адамга)			Жумушсуздук ка катталгандарды саны (миң адамга)		
		Кыргыз Республикасы	Ысык-Көл облусу	Талас облусу	Кыргыз Республикасы	Ысык-Көл облусу	Талас облусу	Кыргыз Республикасы	Ысык-Көл	Талас облусу
1	2005	2260,6	175,2	91,8	2077,1	163,0	88,2	68,0	5,0	1,9
2	2006	2285,0	189,6	95,5	2096,1	175,0	90,6	73,3	4,8	2,3
3	2007	2343,8	192,4	98,2	2152,7	179,0	93,2	71,3	4,9	2,2
4	2008	2379,0	194,2	100,7	2184,3	180,3	95,3	67,2	4,9	2,1
5	2009	2420,1	194,0	106,4	2216,4	175,8	101,2	61,4	4,6	2,1
6	2010	2456,0	191,3	108,7	2243,7	171,8	103,2	63,4	4,5	2,2
7	2011	2490,1	193,6	108,7	2277,7	174,9	103,3	61,1	4,4	2,3
8	2012	2496,8	193,5	107,3	2286,4	174,9	102,9	60,4	3,9	2,2
9	2013	2468,7	180,1	109,9	2263,0	163,0	105,8	58,4	4,1	2,1
10	2014	2504,2	183,3	120,3	2302,7	166,3	115,7	58,2	4,3	2,0
11	2015	2544,3	187,0	122,6	2352,1	170,1	118,6	56,0	4,5	2,0
12	2016	2547,4	181,3	120,9	2363,7	165,2	117,4	55,6	4,6	2,3

Булак: УСК маалыматы боюнча автор тарабынан түзүлдү [148.181-б.]

Салттуу үлгүнүн алкагындагы практиканын божомолу кийинки эки жылга аткарылат. Бирок муну менен бирге статистикалык жана дедуктивдүү

үлгүлөр үчүн эки милдет маанилүү:

- жалпы экономикалык активдүүлүктү бүгүн жана эртең аныктай ала турган айрым факторлордун топтомун тандоо;
- жалпы активдүүлүк багытын түзүү факторлорунун салмагын аныктоо.

Кыргыз Республикасынын Ысык-Көл жана Талас облустарынын 2010-2016-жылдары үчүн активдүү калктын экономикалык натыйжалуулугуна таасир этүүчү факторлорду карап чыгабыз.

Улуттук статистикалык комитетинин маалыматынан 2005-2016-жылдар мезгилинде калктын экономикалык активдүүлүгү туруктуу өсүүсү көрүнөт. Муну менен калктын экономикалык жана жумуш менен камсыз болуу активдүүлүгүнө, ошондой эле, калктын экономикалык активдүүлүгү жана жумушсуздукка катталгандардын санынын кайтарым байланышына болгон түздөн-түз көз карандылык байкалат (3.3-табл. караңыз).

Корреляция-регрессиялык анализдин негизинде Кыргыз Республикасынын аймактарынын калкынын экономикалык активдүүлүгүнүн факторлоруна баа берүү жүргүзүлдү. Жыйынтыгында, (8-табл.) көрсөтүлгөн экономикалык активдүү калктын калктын жумуштуулугунан (X_1) жана жумушсуздукка катталгандардын санынан (X_2) көз карандылыгын чагылдырган көптүк регрессиялык үлгүлөр алынды.

3.2-таблица –Кыргыз Республикасынын экономикалык активдүү калкынын санынын динамикасына таасир этүүчү факторлордун матрицасы (2005-2016-жылдар).

№	Факторлор-баалар	Кыргыз Республикасы	Ысык-Көл облусу	Талас облусу
1	Көбөйтүү регрессиянын теңдемеси (үлгү)	$\hat{Y}_{X_1X_2}=2197,3+0,96X_1+1,04X_2$	$\hat{Y}_{X_1X_2}=69,47-0,8605X_1+6,27X_2$	$\hat{Y}_{X_1X_2}=1,78+0,7601X_1+12,39X_2$
2	Ийкемдүүлүктүн орточо коэффициенти	$\bar{E}_{YX_1}=0,8829$ $\bar{E}_{YX_2}=0,0278$	$\bar{E}_{YX_1}=0,7836$ $\bar{E}_{YX_2}=-0,1503$	$\bar{E}_{YX_1}=0,7319$ $\bar{E}_{YX_2}=0,2505$
3	Корреляция коэффициенттери	$R_{YX_1}=0,9762$ $R_{YX_2}=0,9640$	$R_{YX_1}=0,8648$ $R_{YX_2}=-0,1181$	$R_{YX_1}=0,9390$ $R_{YX_2}=-0,0560$
4	Детерминация коэффициенттери	$R^2_{YX_1}=0,9526$ $R^2_{YX_2}=0,9293$	$R^2_{YX_1}=0,7479$ $R^2_{YX_2}=0,0139$	$R^2_{YX_1}=0,8817$ $R^2_{YX_2}=0,0031$

Булак: КР УСК 2005-2016-жылдар үчүн маалыматы боюнча эсептелди

Эсептелген маалыматтардан (3.2-табл.) Кыргыз Республикасынын жумуштуулук санынын жогорулоосу менен x_1 калктын экономикалык активдүүлүгүнөн 1% , өзүнүн деңгээлинен 0,88% жогорулоого алып келет. Ошол эле учурда, жумушсуздардын x_2 көбөйүүсү 1% менен калктын экономикалык активдүүлүгү 0,028% кыскарат. Мындан, калктын жумуштуулугу, жумушсуздуктун таасирине караганда экономикалык активдүүлүккө караганда көбүрөөк таасир этет. Ушуга байланыштуу, бул концептуалдык планда эмгек дараметине жана бир эле мезгилде жаңы жумушчу орундарды түзүү менен эмгек ресурстарын колдонуу көйгөйлөрүн чечүүгө көңүл буруу зарыл.

Биринчи таблицаны (7-табл.) анализдөөнүн негизинде, калктын экономикалык активдүүлүгүнүн калктын жумуштуулугунан болгон көз карандылыгын чагылдырган жуптук регрессиялык үлгү алынды (X_1):

- жалпы Кыргыз Республикасы үчүн:

$$\hat{Y}_t = 2267,9 + 23,09t \quad (1);$$

- Ысык-Көл облусу үчүн:

$$\hat{Y}_t = 189,97 - 0,31t \quad (2);$$

- Талас облусу үчүн:

$$\hat{Y}_t = 90,14 + 2,68t \quad (3).$$

1,2,3 теңдемелерде көрүнүп тургандай, калктын экономикалык активдүүлүгүнүн саны менен ага жумуштуулук түздөн-түз байланышып турат. Алынган регрессиялык үлгүлөргө КР жана жалпы аймактар боюнча болжолдуу эсеп жүргүзүлдү (3.3-табл.).

3.3-таблица – 2018-2025-жж. калктын экономикалык активдүүлүгүнө божомолдуу мааниси

№	Жыл дар	Кыргыз Республикасы	2015- ж. %	Ысык- Көл облусу	2015- ж. %	Талас облусу	2015- ж. %
1	2018	2591,2	102,0	185,6	99,2	127,7	104,2
2	2019	2614,2	102,7	185,3	99,1	130,3	106,3
3	2020	2637,3	103,65	185,0	98,9	133,0	108,5
4	2021	2660,4	104,6	184,7	98,6	135,7	110,7
5	2022	2683,5	105,5	184,4	98,6	138,4	112,9
6	2023	2706,6	106,4	184,1	98,4	141,1	115,1
7	2024	2729,7	107,3	183,8	98,3	143,7	117,2
8	2025	2752,8	108,2	183,5	98,1	146,4	119,4

Булак: КР УСК маалыматы боюнча автор тарабынан эсептелди

Эсептелген божомолдук маани калктын экономикалык активдүүлүктүн республика боюнча 8,2%, Талас облусу – 19,4% өскөндүгүн жана Ысык-Көл облусу 1,9% азайгандыгын көрүүгө болот.

Алынган маалыматтардын негизинде өлкөнү экономикалык өнүктүрүүнүн сценарийин иштеп чыгууда Талас облусунда жана жалпы республика боюнча жаңы жумушчу орундарын түзүү зарыл.

Келтирилген изилдөөнүн жыйынтыгында калктын жумуштуулук санынын болдолдуу эсеби үчүн тренд теңдемеси алынды:

- жалпы Кыргыз Республикасы үчүн:

$$\hat{Y}_t = 2072,3 + 24,98t \quad (4),$$

- Ысык-Көл облусу үчүн:

$$\hat{Y}_t = 176,3 - 0,73t \quad (5),$$

- Талас облусу үчүн:

$$\hat{Y}_t = 85,01 + 2,76t \quad (6).$$

Тренд теңдемесинин маалыматы боюнча 2018-2025-жылдар ичинде калктын жумуштуулук санынын кандай өзгөргөндүгү саналды (3.4-табл.).

Ошентип, бул мезгилде калктын жумуштуулугунун саны жалпы КР боюнча 10,4%, Талас облусу 20% чейин жогорулагандыгын жана Ысык-Көл облусу 2015-жылга салыштырмалуу 3% төмөндөгөнүн көрүүгө болот.

3.4-таблица – калктын жумуштуулугунун божомолдук мааниси (2018-2025г.) миң адамга

№	Жылдар	Кыргыз Республикасы	2015-ж. %	Ысык-Көл облусу	2015-ж. %	Талас облусу	2015-ж. %
1	2018	2422,0	103,0	166,1	97,6	123,6	104,2
2	2019	2447,0	104,0	165,3	97,2	126,4	106,3
3	2020	2472,0	105,1	164,6	96,8	129,2	108,5
4	2021	2497,0	106,2	163,9	96,3	132,0	111,3
5	2022	2521,9	107,2	163,2	95,9	134,7	113,6
6	2023	2549,9	108,3	162,4	95,5	137,4	115,8
7	2024	2571,9	109,3	161,7	95,1	140,2	118,2
8	2025	2596,9	110,4	161,0	94,6	143,0	120,6

Булак: КР УСК маалыматы боюнча эсептелди

Ошондой эле, божомолдонгон мезгилде Ысык-Көл облусу боюнча мындай төмөн түшүүлөр туристтик агымдын азайышына же территориянын рекреациялык жүктөмүнүн азайышына алып келиши мүмкүн. Ошондуктан, Ысык-Көл облусун өнүктүрүү мамлекеттик программанын кабыл алууда, биосфералык территориянын рекреациялык жүктөмүн жалпысынан экологиялык коопсуздукту төмөндөтүүнү эске алуу зарыл.

Жалпы өлкө жана аймактар боюнча жашоо деңгээли жана динамикасынын негизги факторлорунун таасиринин регрессиялык үлгүсүн куруу үчүн Улуттук статистикалык комитеттин маалыматын пайдаланабыз. Бул маалыматтарды анализдөө менен, 2010-2016-жылдар мезгилинде калктын жан башына болгон орточо жашоо деңгээли туруктуу өнүгөт; айлык акынын орточо баасы өсөт; аймактар боюнча калктын жан башына орточо кирешеси (сом менен айына). Диссертациялык иште бул статмаалыматты колдонуу менен жан башына орточо жан багуу минимумунун деңгээлине жана динамикасындагы маанилүү факторлорду баалоо жана анын таасирине

мүмкүндүк берүүчү 2010-2016-жж. мезгилинде жылдык маалымат боюнча регрессиялык үлгү сунушталат.

Модель Кыргыз Республикасы боюнча жалпысынан натыйжалуу көрсөткүчтөр менен жана облустардагы абалды баалоо үчүн тыгыз байланышкан алмашууларды түшүндүрүүлөрдүн арасында мультиколлинеардуулукту аныктоо максатында алдын ала өткөрүлгөн түзөтүү талдоосунда түзүлдү.

Компьютердик иштеп чыгуунун жардамы менен Кыргыз Республикасы, Ысык-Көл жана Талас облустары үчүн регрессиялык жуптук үлгү (Y) алынды. Жогоруда белгиленгендей, x_1 , x_2 и x_3 факторлорунан жан багуу минимумунун Y көз карандылыгынын мүнөздөмөсү үчүн бар бир үлгү боюнча байланыш тыгыздыгынын R көрсөткүчү табылды жана ар бир үлгү R^2 - детерминация көрсөткүчү, \bar{E} – орточо ийкемдүүлүк коэффициенти жана \bar{A} – аппроксимация катасы аркылуу бааланды.

КОРУТУНДУ ЖАНА СУНУШТАР

Кыргыз Республикасында жана анын аймактарында социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн диагностикасы боюнча төмөнкүдөй корутундулар аныкталды:

1. Аймактык саясат мамлекеттик жөнгө салуунун курамдык бөлүгү болуп саналат жана өзүнө өндүрүштүк күчтү өтө рационалдуу жайгаштырууга жана калктын жашоо деңгээлин теңдөөгө мүмкүндүк берүүчү мыйзам чыгаруу, административдик жана экономикалык иш-чараларды камтыйт. КР субъектилери мамлекеттик аймактык саясат жана мамлекеттик бийлик органдарынын саясаты ажыратылган.

2. Азыркы учурда мамлекеттик саясаттын башкы максаты КР бардык аймактарына КР Конституциясына жана мыйзамдарга шартталган территориялык укугун ишке ашыруу үчүн бирдей саясий жана социалдык-экономикалык шарттарды түзүү, ошондой эле, КР бардык жарандарына минималдуу социалдык стандартты жана бирдей социалдык жана укуктук коргоо кепилдигин берүү болуп саналат.

3. Социалдык саясаттын багыты жана мазмуну биринчиден, мамлекеттин экономикасынын өнүгүүсүнүн жалпы деңгээли менен экинчиден, калк тарабынан кабыл алынган жана колдоо тапкан мамлекетти социалдык өнүктүрүүнүн максаты менен аныкталат.

4. Чет өлкөлөрдүн анын ичинде Россия Федерациясынын мисалында стратегиялык милдеттерди алып чыгуу, өлкөнүн жыргалчылыгынын көрсөткүчү катарында социалдык-демографиялык проблемаларды чечүү. Экономикалык жана социалдык комплекстүү программаны иштеп чыгууда КР демографиялык коопсуздугун төмөндөтүү максатында демографиялык программа өзүнчө бөлүмдү камтышы керек.

5. Спецификалык керектөөлөр тарыхый мүнөзгө ээ болгон, балдарга болгон муктаждык болуп саналат, башкача айтканда, социалдык-экономикалык, саясий, маданий ж.б. коомдо болуп жаткан көрүнүштөрдүн

таасиринин алдында түзүлөт. Мындан тышкары ал өз алдынча жана үй-бүлөлүк керектөөлөрдүн иерархиясында өзүнүн орудн ээлей алат.

7. Жашоо деңгээлине ден соолук жана өлүм-житим жогорку жана төмөнкү деңгээлде таасир этет. Жогорку деңгээлде мамлекеттин калкка керектүү тамак-ашты, натыйжалуу медициналык тейлөөнү, милдеттүү эмгек жана тиричилик шартын камсыздоо (демек, тиешелүү тармакты жана программаны каржылоонун көлөмүнөн көз каранды), мүмкүнчүлүгү менен аныкталат, төмөнкү деңгээлде байгерликке жана өзүнчө үй-бүлөгө (үй чарба) кызмат көрсөтүүнүн жеткиликтүүлүгү.

8. Экономиканын калктан көз карандуулугун аныктаган негизги мүнөздөмөсү акыркы “сапат” болуп саналат, тактап айтканда, анын касиетинин жыйындысы: квалификациясы, билими, ден соолугу, репродуктивдик жүрүш-турушунун өзгөчөлүгү, миграциялык жандуулук ж.б. Бул касиеттер экономиканын өнүгүүсүнө гана таасирин тийгизбестен, анын керектөөлөрүнө ылайык да (чоң же кичине даражада) өзгөрүп турат. Калктын касиетинин бири ден соолук жана курак эмгекке физикалык жактан жөндөмдүүлүгүнө, башкалары (билим, квалификация) – жумуштуулук түзүлүшүнө, өндүрүштүн натыйжалуулугуна, эмгектин өндүрүмдүүлүгүнө ж.б. таасир этет.

9. Өз алдынча топтор тиешелүү процестер аркылуу (төрөлүү, миграция, некелүүлүк, өлүм-житим) демографиялык касиеттерди алып жүрөт, алардын жалпы таасири калктын санын жана түзүлүшүн алдын ала белгилейт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. **Аташова А.К.** Кыргыз Республикасынын экономикалык өнүгүүсүн

- шарттай турган инновациялык инфраструктураны иштеп чыгуу жана өнүктүрүү [Текст]/Аташова А.К // Ж.Баласагын атындагы КУУ. Атайын чыгарылыш, 2012-ж. 393-398-б.
2. **Аташова А.К.** Саламаттыкты сактоону каржылоонун үлгүлөрү [Текст]/Аташова А.К // Экономика жана финансы. – 2013. – 24-29-б.
 3. **Аташова А.К.** Кыргыз Республикасынын демографиялык абалынын диагностикасы [Текст]/ Аташев А.К. // Ж.Баласагын атындагы КУУ. Атайын чыгарылыш, 2014-ж. декабрь, 587-591-б.
 4. **Аташова А.К.** Кыргыз Республикасынын демографиялык абалы [Текст]/ Аташев А.К. // Ж.Баласагын атындагы КУУ. Атайын чыгарылыш, 2013-ж. декабрь, 50-54-б.
 5. **Аташова А.К.** Кыргыз Республикасын демографиялык өнүктүрүү [Текст]/ Аташова А.К. // “Казакстандагы демографиялык саясат: өнүктүрүүнүн дарамети жана альтернативдери” баяндамалардын жыйнагы. – Астана, 2013. – 21-33 б.
 6. **Аташова А.К.** Кыргыз Республикасынын калкынын жашоо деңгээлинин айрым аспектилері [Текст]/Аташова А.К. // Издөө. – 2014. №4. – 206-210-б.
 7. **Аташова А.К.** Калктын статистикасынын теориялык аспекти [Текст]/Аташова А.К. // Ж.Баласагын атындагы КУУ Экономика жана финансы. – Бишкек, 2014. – №1. – 94-100-б.
 8. **Аташова А.К.** Экономиканы божомолдоонун статистикалык методу [Текст]/ Аташова А.К. // “Казакстандын инновациялык экономикасы: Ааламдашуу шартындагы туруктуу өнүгүү” Эмгектер жыйнагы, 1-бөлүм, Астана: Л.Н.Гумилев атындагы ЕНУ, 2014. 183-186-б.
 9. **Аташова А.К.** Кыргыз Республикасынын калкынын эмгек мигранттарын ченемдик укуктук камсыз кылуу жана социалдык көрсөткүчү [Текст]/ А.К. Аташова // Ж.Баласагын атындагы КУУнун жарчысы. Атайын чыгарылыш, 2015-ж. апрель. – 40-44-б.
 10. **Аташова А.К.** Топтолмо пенсиялык системаны модернизациялоонун эл аралык тажрыйбасы [Текст]/ А.К. Аташова // М. Рыскулбекова атындагы КЭУнун жарчысы, 2016-ж. – 72-77-б.
 11. **Аташова А.К.** Кыргыз Республикасын азыркы шартта социалдык-экономикалык өнүктүрүү [Текст] / Аташова А.К. // Борбордук Азиянын Экономикасы, 2017, 1-т, №3, 123-130-б.
 12. **Аташова А.К.** Калктын саламаттыгын сактоо жана алардын Кыргыз Республикасындагы пенсиялык камсыз болушун баалоо [Текст] / Аташова А.К. // Борбордук Азия өлкөлөрүнүн бухгалтер жана аудиттеринин Ысык-Көл форумунун кабарлары. – 2017. – №1(16). – 97-102-б.
 13. **Аташова А.К.** Кыргыз Республикасынын Ысык-Көл жана Талас областтарынын демографиялык өнүгүүсүнүн статистикалык анализи [Текст] / Аташова А.К. // Евразиялык илимий бирикме. – М.: ЕНО, 2017. Т.3, 12(340 – 164-169-б.

РЕЗЮМЕ

Аташова Айзада Курманбаевнанын 08.00.12 – бухгалтердик эсеп, статистика адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган “Кыргыз Республикасынын аймактарын социалдык-демографиялык өнүктүрүүнүн статистикалык анализи: өбөлгөлөрдүн жана детерминанттардын генезиси” темасындагы диссертациясы

Түйүндүү сөздөр: статистикалык анализ, демография, жашоонун деңгээли, калктын экономикалык активдүүлүгү, жумуштуулук, жумушсуздуктар, миграция, жашоо деңгээли, кирешелер, жакырчылык, аймактык экономика, үлгү.

Изилдөөнүн объектиси: аймактарды социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн статистикалык анализи.

Изилдөөнүн предмети: КР аймактарын социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн статистикалык анализи.

Изилдөөнүн максаты: Кыргыз Республикасынын аймактарын социалдык-демографиялык өнүктүрүүнүн статистикалык анализин жүргүзүү жана демопроекти.

Изилдөөнүн методу: системалуу, логикалык, статистикалык, корреляциялык графикалык, эксперттик баа берүү ж.б.

Алынган натыйжалар:

Кыргыз Республикасынын калкынын жашоо деңгээлин жогорулатуунун теориялык багыттары далилденди; аймактарды социалдык-демографиялык өнүктүрүүнү шарттоочу факторлор жана көрсөткүчтөр аныкталды; аймактык жана социалдык дифференциацияны күчтөндүрүүнү көрсөтүүчү тенденциялар көрсөтүлдү; социалдык-демографиялык параметрлердин “түздөн-түз” жана “кайтарым” мамилелерин аныктаган, аймактардын абалына салыштырма баа берүү методикасы сунушталды. Бул методика аймактык ар түрдүүлүктү жоюу максатында аймактарды социалдык-демографиялык өнүктүрүүнүн артыкчылыктарын жана кемчиликтерин аныктоо мүмкүнчүлүгүн берет.

Колдону деңгээли: алынган натыйжаларды жана практикалык сунуштарды аймактарды өнүктүрүүдө социалдык-экономикалык саясатты түзүүдө колдонуу мүмкүнчүлүгү; сунушталган мамилелер Кыргыз Республикасын административдик-территориялык бөлүнүүдө аймактардын социалдык-демографиялык өнүгүүсүн баалоодо апробацияланды ж.б. Диссертациянын материалдары Ж.Баласагын атындагы КУУнун экономикалык факультетинде окуу процессинде колдонулат.

Колдонуу чөйрөсү: диссертациялык иштеги корутунду жана сунуштар Кыргыз Республикасынын территориясын социалдык-демографиялык өнүктүрүү механизмин оптимизациялоодо жана модернизациялоодо аймактарды өнүктүрүү боюнча программаны түзүүгө катышкан мамогандар, ошондой эле, КР УСК тарабынан колдонулушу мүмкүн.